

herbert read

henry moore

jugoslavija beograd
1970.

zdenko rus

Da od svih značajnih modernih i suvremenih teoretičara i kritičara umjetnosti Herbert Read zasigurno stoji na prvom mjestu po broju prevedenih djela — to je izvan svake sumnje. Naime, monografija o Henryju Mooreu šesta je po redu Readova prevedena knjiga u nas, što zapravo i nije tako čudno: on je svakako jedan od najznačajnijih kritičara i najboljih poznavalaca moderne umjetnosti, kritičara čija općeteorijska razmatranja o umjetnosti zauzimaju istaknuto mjesto i u suvremenoj estetici.

Ako je riječ o Henryju Mooreu, teško da postoji itko drugi tko bi bio pozvaniji od H. Reada da piše o njegovu djelu. Već godine 1934, u svojoj prvoj knjizi o H. Mooreu, Read ga je proglasio velikim umjetnikom i genijalnim kiparom, dakle u trenutku kad još nisu bila nastala najveća kiparova djela. Njihovo dugogodišnje i trajno prisno prijateljstvo, zasnovano i održano, zacijelo, na osebujnoj podudarnosti i međusobnom nadopunjavanju shvaćanja umjetnosti, moglo je dati (da se tako kaže) kritičke informacije iz prve ruke. A s ovom monografijom to je sigurno i učinjeno.

Izuzmemo li dva (prevedena) posve teorijska djela (»O prirodi poezije i prirodi kritike« i »Slika i misao«), i kažemo li za preostala tri (»Umjetnost danas«, »Istorija modernog slikarstva« i »Istorija moderne skulpture«) da po svojoj koncepciji prezentacije nisu zasnovani na isključivo kronološkom pregledu nego su više panorama poetika pokreta i pravaca moderne umjetnosti, tumačenje njihova smisla i značenja u svjetlu vlastitih estetičkih gledišta — onda je monografija o H. Mooreu donekle izuzetak. Autor se strogo pridržava tradicionalne koncepcije podjele na život i djelo, razrade djela na pojedine faze; kazalo bi se — knjiga usko specijalistička bez širih zaleta koje smo s pravom mogli očekivati.

Međutim, ta širina zaleta ovdje je, zapravo, implicitna, to se daje najbolje naslutiti već po tome što se na najvažnijim mjestima analize djela autor poziva na svoje ranije tekstove. Utoliko je — koliko god to možda bilo otežano za čitaoca — nužno poznavanje Readove teorijske koncepcije umjetnosti na kojoj je i ova monografija čvrsto zasnovana.

Ono najvažnije što bi pri tom trebalo spomenuti jest Readovo razlikovanje organske i apstraktne forme, gdje se pod organskom formom razumijeva ono umjetničko djelo koje ima svoje unutrašnje zakone što potječu od samog njegova nastajanja i spajaju strukturu i sadržaj u vitalnu cjelinu, a pod apstraktnom ono u kojem se organska forma stabilizira i ponavlja kao šara, nacrt, a namjera umjetnikova nije više povezana uz dinamizam inventivnog akta, nego nastoji sadržaj prilagoditi unaprijed određenoj strukturi. Kasnije se ta dihotomija forme pojavljuje kao razlikovanje vitalnosti i ljepote. Nema sumnje da je opravdanost tog i takvog razlikovanja najbolje potvrđena na primjeru Mooreove skulpture, a Moore najbolje objašnjenje svoje umjetnosti: osnovna intencija kiparova nije usmjerena prema idealu ljepote, nego idealu vitalnosti, cjelovitog oblika i osjećanja. Vitalizam kao dominantno estetsko obilježje javlja se kroz sve epohe povijesti umjetnosti.

Obično se javlja kao reakcija na ubistvenu krutost svih procesa ponavljanja i imitacije, na beživotan akt kopiranja, mehanički ritual. U naše vrijeme on se pojavio u svoj svojoj beskompromisnoj snazi u modernoj umjetnosti, nadasve u djelima Henryja Moorea. Drugi je Readov najvažniji zaključak da je čitavo Mooreovo djelo organsko, što znači da je izvedeno iz oblika koji je rezultat prirodnih procesa rasta, ili je takvim oblicima analogni. Zapravo, to organsko porijeklo Mooreovih oblika posve se poklapa s pojmom vitalnosti.

Treći je osnovni zaključak da se Mooreov umjetnički razvoj može promatrati kao razvoj u pravcu arhetipske svijesti, kao sve dublje osjećanje numinoznog, osjećanje mâne, ili animističke vitalnosti koja nadahnjuje sve prirodne oblike, ne samo organske, nego i neorganske stvari ako njihova struktura ovisi o rastu (na primjer, kristali) ili prirodnim silama (na primjer, erozija stijena). O tome je Read eksplicite pisao u »Istoriji moderne skulpture«. Dakako, i taj se zaključak izravno odnosi na pojam vitalnosti kao temeljnog Readova stava u pristupu Mooreovu djelu.

Readovo ekvilibriranje na ovom teoretskom razlikovanju organske i apstraktne forme, kad god je bio na kritičkom poslu, ovdje nije moglo doći do izražaja, a još manje stanovito davanje prednosti apstraktnoj formi, osobito u modernoj umjetnosti. Njegov ga je veliki prijatelj u tome neprestano demantirao.